Les colònies industrials del Ter mitjà

Un paisatge fluvial transformat per la industrialització

Considerada en el seu conjunt, la conca del Ter ha estat un dels territoris fluvials més aprofitats per la industrialització durant els darrers dos-cents anys. Si haguéssim de distingir, però, dues àrees especialment intensives pel que fa a la consolidació d'un paisatge industrial, hom reconeixeria dos trams fluvials veritablement excepcionals. El primer, riu amunt, té la població de Ripoll com a centre, allà on s'ajunten les aigües del Ter i del Freser, i, que com s'ha recordat, de 17 km de riu n'hi ha més de 15 de canalitzacions per a usos industrials (1).

Riu avall, al seu pas per la vall del Ges i la plana de Vic, trobem una segona gran concentració industrial al voltant de la població de Manlleu, veritable capital cotonera del Ter des de 1848, quan culminà la construcció d'un canal industrial que va arribar a impulsar vuit fàbriques cotoneres i un molí fariner, i que va iniciar la industrialització moderna en aquest riu. Les xifres no enganyen: durant el passat segle, el Ter i el Freser van arribar a concentrar vint-i-nou colònies industrials desenvolupades, trenta-tres fàbriques de riu, una munió de petites fàbriques urbanes, un important emplaçament miner (Ogassa), i un reguitzell de petites centrals hidroelèctriques, a més dels tres grans embassaments del Pasteral, Sau i Susqueda, també considerats aquí des de la seva vessant energètica. Un aprofitament tant intensiu per força havia de transformar el territori al ritme dels canvis econòmics que anava generant la penetració capitalista, així com la vida de la població que es veié capgirada en modificar-se irreversiblement la seva realitat social i productiva. Les colònies del Ter i del Freser, la majoria aixecades durant la segona gran onada constructiva iniciada al voltant de 1880, són testimoni, juntament amb les grans fàbriques de riu, d'aquell canvi històric.

La industrialització prèvia

Els fenòmens històrics no apareixen sobtadament del no-res. L'escenari i les condicions que possibilitaren l'aparició de les grans colònies tèxtils del Ter mitjà, al darrer terç del segle XIX, anaren apareixent dècades abans. Seguint un paral·lelisme que s'acosta a l'experiència dels centres urbans del Llobregat, Manresa o Sallent, algunes poblacions de la conca del Ter van viure un precoç procés d'industrialització des dels anys quaranta del segle XIX. Manlleu, Roda de Ter, Sant Hipòlit de Voltregà, Sant Quirze de Besora, Ripoll i, amb un cert retard, Torelló, ja comptaven amb una llarga experiència manufacturera en la producció tèxtil (llana, lli, cànem), que s'endinsava en el segle XVIII; i des de les primeries del XIX, en la producció de filats de cotó dins d'edificis-fàbrica que encara utilitzaven, però, màquines de fusta mogudes manualment o bé per tracció animal. La llarga experiència de l'ús de la força hidràulica per fer anar molins fariners, drapers i velles fargues a les valls del Ter, jugà a favor de la seva reutilització en la producció tèxtil, sobretot quan les innovacions tecnològiques permeten adaptar les velles rodes hidràuliques a la filatura.

El maquinisme, concentrat en les noves naus fabrils, anirà propiciant l'aparició de tots els elements que han caracteritzat la industrialització capitalista. Des dels anys cinquanta del XIX, el cas de Manlleu esdevé paradigmàtic en la consolidació d'uns nuclis industrials que esdevenen capdavanters en la industrialització del Ter mitjà: l'arribada de fabricants que cercaven la disponibilitat energètica del canal industrial (els Puget, Llanas, Baixeras, Juncadella, Guixà); el creixement demogràfic propiciat per una mà d'obra d'origen pagès procedent de les valls i altiplans del Ter que provocà un creixement exponencial de la població durant la segona meitat del XIX (els 5.823 habitants de l'any 1900, havien quadruplicat la població existent el 1850); el predomini de la mà d'obra fabril (entre 1850 i 1892 el nombre de treballadors industrials passà de 1.116 a 2.620) (2). Ja el 1844, com un signe del dinamisme del fenomen industrial, Manlleu s'havia annexionat el grup de masies de les rodalies, i iniciava un creixement urbà que no s'aturarà fins a finals de segle. La tímida aparició d'un incipient i poc articulat associacionisme obrer, als anys quaranta, va anar madurant al ritme dels canvis socials que imposava el maquinisme. Manlleu participarà en la primera vaga general del moviment obrer espanyol el 1855, arran de l'afer de les selfactines. Durant la segona meitat del segle va esdevenir, juntament amb Roda de Ter, el principal nucli obrer organitzat del Ter.

Un cop superada la crisi cotonera provocada per la guerra civil als EUA, el procés es va tornar a reactivar. Cap a finals dels anys seixanta les poblacions del Ter mitjà assisteixen a la intensificació d'una ocupació fluvial que, allunyant-se dels nuclis urbans, cerquen una major disponibilitat de sòl i de recursos hidràulics a les vores fluvials. Algunes explotacions preexistents són ara transformades en naus industrials, amb la construcció o ampliació de rescloses, canals i derivacions. Moltes velles rodes de calaixos provinents del món preindustrial, seran substituïdes durant aquells anys per les noves turbines hidràuliques que surten dels tallers Planas, Junoy, Barné i Cia de Girona, des de 1858 (3). Alguns industrials experimentats en les primeres fàbriques urbanes, i en moltes ocasions formant societats amb inversors forans, comencen a aixecar fàbriques de riu al medi rural. En aquests nous emplaçaments, sovint allunyats dels centres urbans, hauran de construir, a més de les naus i els elements hidràulics, petits nuclis d'habitatges per als treballadors. És un fenomen que sembla anunciar les futures colònies industrials al Ter mitjà.

La colònia de Salou a principis del segle XX. (FONS ÀLEX SÁNCHEZ)

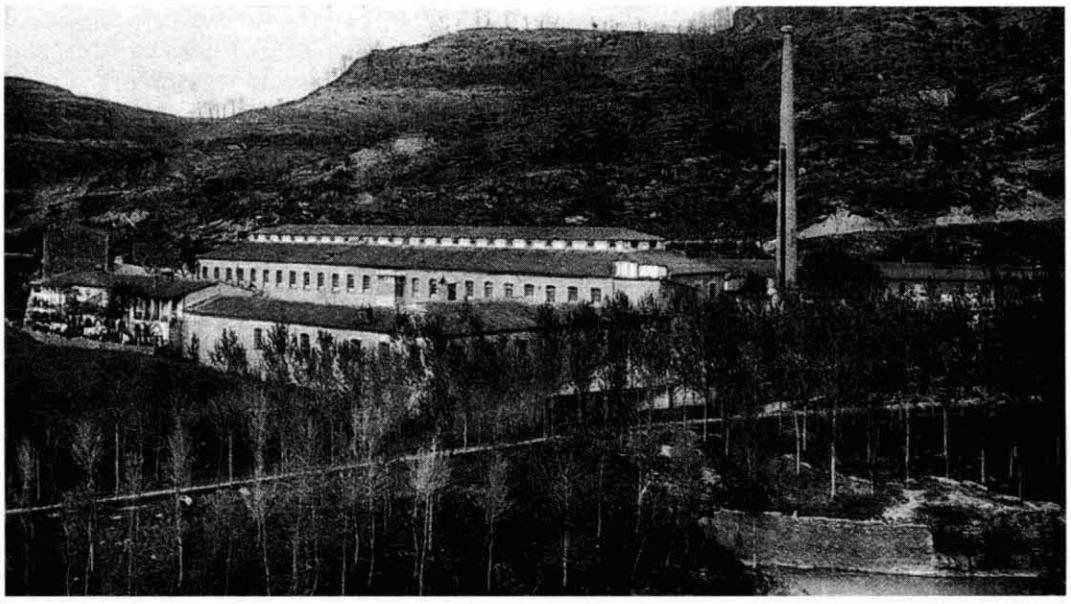

Entre la ciutat i la colònia. Les grans fàbriques de riu

Algunes de les fàbriques de riu aixecades a mitjan segle (com la dels Baurier, a les Masies de Roda, el 1862), esdevindran colònies molt desenvolupades a partir dels anys vuitanta. D'altres, més properes als nuclis urbans, només bastiran un petit nucli d'habitatges per als directius i alguns treballadors, mantenint una clara dependència del nucli urbà tant pel que fa a la mà d'obra, com als serveis que requeria la colònia. És el cas del Dolcet a Manlleu, o de can Grau a Roda de Ter. D'altres, per últim, viuran el seu procés d'expansió plenament integrades dins els nuclis urbans (can Guixà a Sant Quirze, la Blava a Roda de Ter), la qual cosa no va evitar que desenvolupessin trets característics de les colònies desenvolupades, com la creació, dins dels centres urbans, d'habitatges i economats per als seus treballadors, o el suport dels fabricants a la construcció de ponts, carreteres, grups escolars, esglésies, i fins i tot, casernes policials. Era una selectiva política de mecenatge que els va convertir en veritables prohoms a la Conca del Ter.

La proliferació d'aquestes grans fàbriques de riu que aprofitaven l'energia hidràulica i, alhora, mantenien una estreta relació amb les principals poblacions del Ter, a Ripoll, Sant Quirze de Besora, Torelló, Manlleu i Roda, mereixeria un estudi detallat cas per cas, donat que representen un model a mig camí entre la fàbrica urbana i la colònia, i també perquè demostren que si bé totes les colònies industrials són, en la seva gènesi, fàbriques de riu, no totes van esdevenir colònies industrials. Però sobretot, per la seva proliferació i per la relació, moltes vegades directa, que mantenen amb les grans colònies industrials. Els exemples són al nostre davant.

Hi ha tota una munió d'industrials que, des del Ter mitjà i al llarg del darrer terç del XIX, impulsen un procés de colonització riu amunt que va acabar consolidant colònies molt desenvolupades, com és el cas de Vila-seca a Sant Vicenç de Torelló, on a finals dels setanta els fabricants manlleuncs, Almeda, Sindreu i Puget, adquireixen terrenys i salts d'aigua. O el cas dels Rifà i Munt, també de Manlleu, una família d'industrials que exemplifica l'evolució des de les fàbriques de riu a les colònies plenes. Eren propietaris de dues fàbriques instal·lades al canal i d'una fàbrica de riu, ambdues a Manlleu, i també explotaven la fàbrica dels Molins a Roda de Ter. A partir de 1881, Jacint Rifà dotarà l'antic nucli de Malars (instal·lat a Gurb com a molí i fàbrica de filats des de 1827!), dels serveis típics d'una colònia. Els Rifà, a més, adquireixen el 1890 la fàbrica Botey, construïda a Ripoll el 1862, i impulsen la construcció d'una important colònia. Els fabricants Casacuberta, també originaris de Manlleu, explotaven una petita filatura al canal industrial des de 1848, d'aquí passaren a construir als anys seixanta, una important fàbrica, ca l'Escolà, situada al davant de la Gleva, i el 1901, arran dels conflictes socials provocats per la introducció de les contínues per substituir la mà d'obra masculina a les filatures, instal·laren dues fàbriques al baix Ter, a la colònia de Bonmatí (Amer), llavors acabada de construir. Podríem afegir més noms, els Pericas, originaris de Manlleu, i traslladats a Vic, instal·len una colònia (la Coromina) al terme de Torelló el 1883, o els Espona, fabricants a la capital del Ges des de 1861, que el 1899 lloguen la fàbrica Blanch de Sant Joan de les Abadesses, on van acabar consolidant una fàbrica de riu amb molts trets colonials.

Còdol Dret a les Masies de Roda. (FONS MIT)

En una mena de *contínuum* només interromput pels nuclis urbans, el reguitzell de filatures és impressionant, Sense esmentar les fàbriques de riu del Ripollès, la Selva i el Gironès (amb notables testimonis com Espona, Burés o la Coma-Cros), a Osona trobem les fàbriques de riu de can Guixà i can Tomàs a Sant Quirze de Besora; Feyner i can Tarrés a Torelló; Gallifa i can Riva a Masies de Voltregà; Escolà, can Remisa, el Dolcet, can Llanas i Rifà a Manlleu; can Grau i els Molins a les Masies de Roda; i la fàbrica de l'Obra, can Portabella i la Blava a Roda de Ter.

Les grans colònies industrials del Ter mitjà

Segons Gràcia Dorel (4) cal situar la construcció de les colònies a Catalunya al llarg de dos períodes concrets. El primer correspondria, alt per alt, als anys 1858-1880, amb un tipus d'establiment poc evolucionat (fàbrica, habitatges, forn de pa ...), i a partir de 1880, i al llarg d'un període que s'allargarà fins als primers anys del segle XX (malgrat moltes colònies van conèixer reformes i ampliacions fins als anys seixanta del segle passat), una segona fase constructiva que suposarà l'aparició d'un tipus d'establiment molt més desenvolupat.

És aquest segon tall el que ens interessa, donat que la construcció de la major part de les colònies del Ter apareixen durant aquest període. La construcció de la línia fèrria de Granollers a Sant Joan de les Abadesses sembla donar el tret de sortida. El tram osonenc del ferrocarril clou el 1879 (Vic, Manlleu, Torelló, Sant Quirze de Besora), i el juny de l'any següent arriba a Ripoll. Aquell mateix any, a l'octubre, el ferrocarril arriba a Sant Joan de les Abadesses, i a les mines de Surroca. La connexió del Ripollès amb Osona i el Pla de Barcelona, malgrat els migrats resultats obtinguts amb el carbó autòcton, va resultar vital per a comunicar productes i mercaderies, i animar els fabricants catalans a pujar riu amunt. És el moment de la construcció de les grans colònies del Ter en àrees rurals de Torelló, Sant Vicenç, Orís, Sant Quirze de Besora (Montesquiu), Gurb i les Masies de Roda. Unes indústries que s'especialitzaran en els processos inicials del tèxtil (preparació i filatura), molt més intensius en energia, i que com en el cas de la Borgonyà, instal·laran des de bon començament els dos convertidors: la turbina hidràulica i la màquina de vapor, afavorides pel curs fluvial i per l'arribada de carbó a través del ferrocarril. Pocs anys després s'incorporaran a la producció d'electricitat en reconvertir les turbines hidromecàniques en els primers alternadors instal·lats a la nostra conca. Potser el tret més destacat d'aquestes colònies més tardanes no rau, però, en l'aspecte energètic, sempre important, sinó en les característiques dels assentaments. Es tracta de colònies molt desenvolupades (Borgonyà, Vila-seca, Bebié), o acaba-

des de completar (Salou, Còdol), que aixequen un poblament pràcticament autosuficient, i el doten d'un conjunt de serveis i equipaments veritablement excepcionals, i on el projecte autàrquic i paternalista arribarà en alguns casos, com a la Farga de Bebié, a l'excepcionalitat.

Però, igual que a la resta de colònies fabrils catalanes, aquesta concentració no obeí tan sols a raons energètiques i de comunicacions. Ni tan sols a l'oportunitat que representava una legislació que fomentava aquest tipus d'establiments rurals, amb les lleis de 1855, 1866, i 1868, pot explicar la seva proliferació. Al Ter, només gaudiren de l'estatut de colònia la fàbrica del Pelut (1879), Vila-seca (1880), la Mambla, Salou i Còdol-Dret (1882), i riu amunt, al Ripollès, la fàbrica Matabosch, el 1883. En total doncs, sis colònies a tota la conca. Cal incorporar doncs, altres factors que ajudin a entendre aquesta concentració. Podem esmentar, per exemple, l'abundància de sòl a baix preu, al costat d'antics molins fariners, drapers, fargues i sèquies de rec, que disposaven de les infraestructures hidràuliques bàsiques des d'antic, o l'existència d'un curs fluvial que compensava les irregularitats del seu cabal amb nombrosos salts naturals. Però també cal situar en aquesta argumentació un element central: l'existència d'una mà d'obra abundant i barata, (colpejada per carlinades i crisis periòdiques) que comptava amb una tradició manufacturera prèvia, i l'experiència acumulada per un procés fabril als nuclis urbans que havia creat una incipient cultura industrial. Per últim, però no en darrer lloc, cal esmentar un factor que anà prenent protagonisme a mesura que ens acostem a les acaballes de segle: Ens referim a la voluntat dels industrials de cercar un tipus d'establiment allunyat del model urbà. Així, al relatiu aïllament de la fàbrica de riu, s'afegia un component de control social i de dosificat paternalisme patronal que, al llarg dels anys, havia d'esdevenir el tret més característic de la vida i el treball a les colònies industrials. Un projecte conservador i autàrquic que cercava la pau social a través del lligam treball-habitatge, i al qual s'hi afegia una filosofia paternalista que impregnava tots els aspectes de la vida a la colònia.

Però, com s'ha recordat, no hi ha dues colònies iguals. L'heterogeneïtat dels establiments, els diversos orígens dels seus propietaris, la diferent escala de les empreses i colònies construïdes, els serveis i equipaments que oferien als seus treballadors, les diferències arquitectòniques i urbanístiques, la tipologia dels habitatges obrers, la vida cultura i associativa.., etc., mostren trets diferencials que fan difícil una caracterització comuna.

Segons a la cronologia de l'establiment, moltes colònies, i fàbriques de riu aprofitaren antigues explotacions preindustrials. A Malars, està datada una de les primeres explotacions tèxtils del Ter. Ja el 1521 acollia molins fariners i drapers, i el 1827 era considerat un nucli industrial. Deu anys més tard fou destruït pels carlins. La reconstrucció s'inicia després de la fi de la primera guerra civil, el 1842, quan els fabricants locals, *Molas, Graell i Cia* tornen a aprofitar les infraestructures hidràuliques per a la producció tèxtil. La seva transformació en colònia és deu als germans Rifà i Munt, provinents de Manlleu, que el 1880 la dotaran d'un grup d'habitatges, botiga i una capelleta. Es tracta d'una colònia poc desenvolupada i molt depenent de les veïnes poblacions de Manlleu i Roda de Ter. En l'altre extrem del model colonial, podem esmentar la Farga de Bebié, situada riu amunt al límit entre les comarques d'Osona i el Ripollès. És un dels majors establiments tèxtils del Ter, i representa, juntament amb Salou i Borgonyà, un excepcional cas de colonialisme de la muntanya catalana pel capital estranger. Inaugurada el 1899, és obra de l'enginyer suís Edmond Bebié, propietari d'altres fàbriques tèxtils a Suïssa. Situada a sobre d'un antic molí, on també hi havia hagut una farga al segle XVIII, la colònia coneixerà successives ampliacions el 1917 i el 1924, desenvolupant un veritable poblament que disposava de tres nuclis d'habitatges, vàries botigues, cooperativa, bar, sala de reunions, escola, cinema, camps d'esports, residència pels directius, baixador del tren i una capella amb sacerdot. El desenvolupament urbà de la colònia, que contrastava amb el petit nucli municipal de les Llosses, va fer plantejar la segregació com a municipi independent el 1927, però la proposta no va prosperar. Encara als anys seixanta del segle passat, es va transformar un dels conjunts d'habitatges per allotjarhi joves treballadors procedents de zones rurals de Castella i Andalusia. Estesa a banda i banda del Ter, la monumentalitat de la Farga de Bebié mostra encara avui la importància que arribaren a assolir aquests poblaments industrials.

Ter avall es va situar la colònia de la Mambla, al municipi d'Orís, un dels pocs casos que gaudiren de l'estatut de colònia (1882). Havia estat construïda un any abans per la societat Fath i Vehil, que la va acabar venent als industrials Ramon Compte i Cristòfol Viladomat. La Mambla rep el nom d'una ermita propera i va albergar una nombrosa colònia obrera. Jordi Clua (5) ha desvetllat els plets mantinguts per la Mambla contra els propietaris de Vila-seca primer, i els de Borgonyà més tard, per tal de millorar l'aprofitament hidràulic de la fàbrica.

La Mambla és una de les colònies més desconegudes del Ter mitjà. Comptava amb un bar, una fonda i un forn de pa. Durant la retirada republicana va patir importants danys. Als anys seixanta, quan ja no es dedicava a la producció tèxtil, i era seu del *Carbur*, subministrava mà d'obra femenina a la colònia *Fabra i Coats* de Borgonyà. Dins el mateix municipi, riu avall, trobem la colònia *Ymbern*, més coneguda pel sobrenom del Pelut, per l'antiga adoberia que hi havia hagut en aquest indret del Ter. Propietat de la família Calvet, fabricants barcelonins amb fàbriques a Vilassar de Dalt, d'on eren originaris, i a Camprodon, els germans Calvet aconseguiren l'estatut de colònia pel Pelut el 1879. A diferència de la Mambla, el Pelut fou obra d'un industrial atípic: Eduard Calvet (1875-1917), de caràcter innovador i defensor aferrissat de la modernització industrial. Arran d'un incendi produït el 1889, els propietaris aprofitaren la consideració de colònia per a realitzar una important ampliació.

El Pelut arribà a disposar d'un conjunt d'habitatges per als treballadors, botiga, fonda, casa pels directius i una singular zona d'esbarjo voltada d'uns majestuosos jardins. Les principals construccions són de les primeries del segle XX. Anys després, Eduard Calvet encarregà la construcció d'una capella a l'arquitecte Antoni Gaudi, (el qual ja havia construït la casa de l'industrial al carrer Casp de Barcelona), però la mort prematura del fabricant va frustrar el projecte. L'empresa passà a mans de la *S.A. Ymbern* a finals dels anys vint. Voltada d'una gran finca agrícola, la colònia presenta un aspecte majestuós, malgrat en Calvet no va poder culminar el seu projecte colonial.

Al terme de Sant Vicenç de Torelló trobem la colònia de Vilaseca, obra d'industrials manlleuencs, i reconeguda com a colònia industrial des de 1880. Les obres

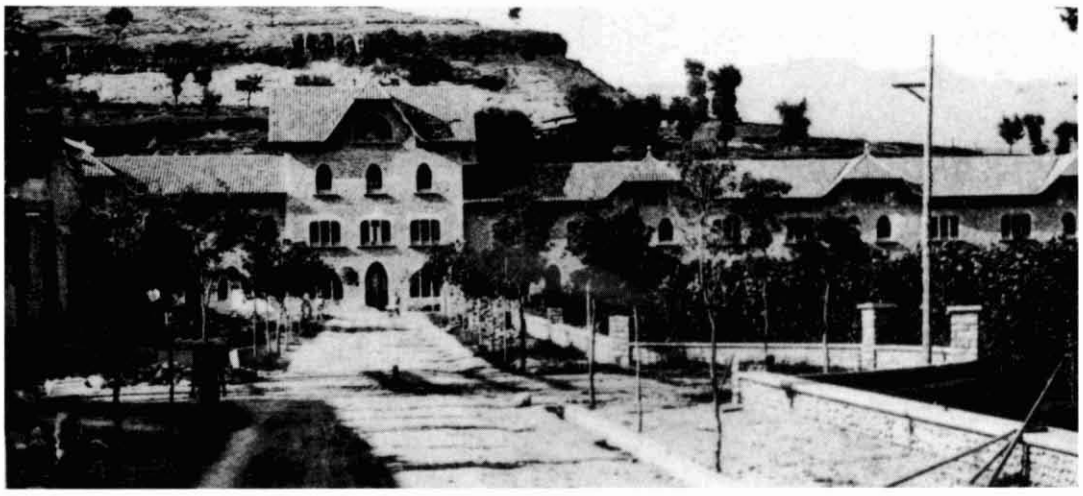

Obres de reformes al canal de la colònia del Pelut (1935).
(FONS MIT)

de construcció acabaren l'any següent, i va establir-hi dues empreses diferents: Almeda, Sindreu i Puget, i Filatures Marcet. Es tracta d'una colònia desenvolupada que disposa d'un important nucli d'habitatges, fonda, fleca, cooperativa, església, escola per a nens, i dos importants casals on feien estades els propietaris, però que ha estat eclipsada per la veïna colònia de Borgonyà, probablement la més important del Ter. Inaugurada el 1895, fou obra d'industrials escocesos, els Coats, que el 1903, s'associaren amb els Fabra i Portabella catalans. Frabra i Coats esdevindrà el model de colònia total, amb unes dimensions imponents, un urbanisme singular, inspirat en el model britànic, i una culminació de les propostes industrials sobre paternalisme social. Treballar als "anglesos" era un privilegi per als obrers del Ter mitjà.

La Coromina, l'única colònia situada dins el terme de Torelló, fou obra dels fabricants locals Josep Pericas i Ramon Boixeda, que temps a venir havien d'esdevenir productors d'electricitat riu amunt. Es tracta d'una colònia mitja, dotada d'habitatges, casa de l'amo, església (obra de l'arquitecte Josep M Pericas, fill del propietari), i la resta de serveis bàsics. Molt propera a la colònia Pericas, però ja dins el municipi de Masies de Voltregà, trobem un cas excepcional, la colònia metal·lúrgica Lacambra.

Els orígens d'aquesta empresa cal situar-los al barri barceloní de la Barceloneta, on Francesc Lacambra Pont va aixecar una fundició el 1808. El 1852 l'empresa es trasllada al Ter, on a més de disposar d'un important aprofitament hidràulic, recupera una llarga tradició metal·lúrgica preindustrial, la de les antigues fargues de les valls del Ter i del Ripollès. Constructor de cubertes metàl·liques de vaixell i de calderes d'aram, la colònia de l'Aram, com és coneguda al Voltreganès, va arribar a disposar d'un important nucli d'habitatges, botiga, camp d'esports, centre social, i residència per als directius i propietaris. Al llarg del segle XX, Lacambra "colonitzarà" bona part del poblament veí de Vinyoles d'Orís, amb la construcció d'un grup escolar i un nou nucli d'habitatges per als treballadors de la Farga. La influència d'aquests propietaris s'estengué a tota la vall del Ges. Un exemple prou significatiu fou la construcció d'una nova caserna per als mossos d'esquadra de Torelló el 1929, finançada pels Lacambra.

La colònia del Pelut, a la segona dècada del segle XX. (FONS: MIT)

Riu avall, al terme de les Masies de Roda, però molt properes al nucli urbà de Roda de Ter, trobem les dues darreres colònies industrials del Ter mitjà. Salou i Còdol Dret, avui pràcticament desaparegudes arran de la construcció de l'embassament de Sau als anys seixanta. Totes dues es van beneficiar de l'estatut de colònia, fet que va provocar uns gravíssims problemes financers al petit municipi de les Masies durant anys. La colònia de Salou (nom que rebia un antic molí on es va situar la fàbrica), és obra d'industrials francesos arribats a Roda de Ter el 1852. Els germans Baurier introduïren els teixits de piqué blanc elaborat amb telers *jacquard* al Ter, i el 1862, construeixen una gran fàbrica de riu a l'indret de Salou a les Masies de Roda, on combinaren el procés de filatura i tissatge. Situada en un característic meandre del Ter, fou necessària la construcció d'una palanca sobre el riu per facilitar l'accés dels treballadors a la colònia. Salou va esdevenir una colònia molt desenvolupada, amb habitatges per als obrers, economat – amb monedes pròpies-, escoles, bar, sala de ball., etc. La seva arquitectura ens remet a influències franceses, d'on eren originaris els seus fundadors. Malgrat el seu volgut aïllament, la proximitat amb Roda de Ter fa de la colònia de Salou un bon exemple de les relacions entre colònies i municipis. Quan a finals dels anys quaranta del segle XX s'inicià la gran immigració peninsular, els Baurier van contractar grups de famílies a poblacions de Jaén i Còrdova, i van construir un grup d'habitatges a Roda per als nous treballadors. Anys abans, el 1910, arran dels disturbis provocats per la introducció de les contínues de filar, els propietaris de Salou havien finançat bona part de les obres de construcció d'una caserna de la Guàrdia Civil a Roda. El tarannà i la personalitat dels seus propietaris va fer de Salou una "colònia diferent".

Al mateix municipi, la colònia de Còdol Dret representa l'altra cara de la moneda. Sembla que des dels anys quaranta del XIX s'aprofitava, per filatura, un antic molí a l'indret conegut com a Còdol Dret. El 1871, la raó *Bosch, Llussà i Cia*, demanen permís d'aprofitament hidràulic per a la construcció d'una fàbrica de filats. L'aïllament de l'indret obligarà a la construcció d'un petit nucli que el 1882 rebé l'estatut de colònia. Romuld Bosch i Alsina fou el fundador d'una colònia desenvolupada que arribà a comptar amb dos carrers d'habitatges, escola, capella, bar, i torre del director. Bona part de la mà d'obra femenina de la fàbrica residia als municipis de Folgueroles, Tavèrnoles, les Masies i Roda de Ter, fet que donava a la colònia un caràcter més obert que el de la veïna Salou. Als anys trenta l'empresa passà a mans de la *Unión Industrial Algodonera*, i durant la crisi tèxtil que precedí l'esclat de la Guerra Civil, la fàbrica va estar a punt de desaparèixer. Només la intervenció dels consistoris municipals de Roda i les Masies evitaren un tancament que hagués produït un daltabaix a les dues poblacions. Als anys quaranta Còdol passà a mans del prohom franquista Julio Muñoz i Ramonet que la va dirigir fins al seu tancament definitiu el 1964, quan les aigües del pantà de Sau cobriren la pràctica totalitat de la colònia.

Notes

(1) SERRA, Rosa. *Colònies tèxtils de Catalunya*. Fundació Caixa Manresa & Angle Editorial. Manresa, 2000. Obra imprescindible per a l'estudi de les colònies al nostre país.

(2) ALBAREDA, Joaquim. *La industrialització a Manlleu*. Museu de Manlleu, 1987.

(3) Vegeu Jordi Nadal: *Los Planas, constructores de turbinas y material eléctrico (1858-1949)*. A "Tècnica i societat en el món contemporani. Museu d'Història de Sabadell, 1994. Tan sols a Manlleu, la casa Planas va muntar 15 turbines. Fontaine, entre 1857 i 1900, a les petites naus alimentades pel canal al nucli urbà, i a les noves fàbriques de riu del Dolcet, Remisa, Casacuberta i can Llanas, amb una potència total instal·lada 863 CV.

(4) DOREL-FERRÉ, Gràcia. *Les colònies industrials a Catalunya: El cas de la colònia Sedó*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1992.

(5) CLUA, Jordi. *Processos hidràulics i aplicació de la legislació pel foment de la població rural a les colònies industrials*. Els llibres de la frontera. Amelia Romero, editora. Barcelona, 2001

Emili Bayón
historiador.
Àrea de Patrimoni del Museu Industrial del Ter